

YAŞAR KEMAL'İN ROMANLARINDA EKOSOSYOLOJİ

Aziz ŞEKER*

Öz

Yaşar Kemal, insana ve topluma odaklı bir yazar olduğu kadar doğayı, doğadaki dönüşümü romanlarına konu yapan bir yazardır. Yaşar Kemal'in romanlarında ekososyoloji açısından doğanın işlenişi iki şekilde karşımıza çıkar: İlkinde doğa, romanın fiziki çevresi içinde çeşitli bitki türleri ve daha çok yaban hayatındaki hayvanlarıyla ekolojik dengenin önemini ve işlevini gözetererek verilir. Burada yazar bizi çok sayıda çiçek ve bitki ile romanın geçtiği yörede yaşayan hayvanların isimleriyle tanıştırır. İkincisinde, üretim ilişkilerinin değişimi ve Çukurova'da endüstriyel tarıma geçişle toprağın kullanımında ortaya çıkan büyük değişimden etkilenen ekosistemin yanında, İstanbul'da çarpık kentleşmeye ve denizin kötüye kullanımına bağlı olarak bozulan doğayı işler. Bu çalışmada yukarıda sözü edilen her iki durumu örnekleriyle ele almamızın amacı, roman çözümlemelerinde ekososyolojik bir bakışın önemi konusunda yol gösterici tartışmalara katkı vermektir.

Anahtar Sözcükler: *Yaşar Kemal, Roman, Çukurova, İstanbul, Ekososyoloji.*

ECO-SOCIOLOGY IN YASAR KEMAL'S NOVELS

Abstract

Yasar Kemal is a writer focused on people and society as well as nature and the transformation in nature. Nature is addressed in these two ways in terms of eco-sociology in Yasar Kemal's novels: First, nature is mentioned in the physical environment of the novel along with various plant species and the importance and function of ecological balance with wild animals. The writer introduces us with many flowers, plants and animals living in the region where the novel is built. Secondly, the writer focuses on the ecosystem affected by the large change in land use that occurred with the change in production relations and transition to industrial agriculture in

* Dr., Amasya Üniversitesi.
e-posta: shuaziz@gmail.com

Cukurova and on the deteriorating nature in Istanbul due to unplanned urbanization and misuse of the sea. The reasons why we dealt with both of the above mentioned cases in this study are to contribute to the discussions about the importance of an eco-sociological perspective in the analysis of novels.

Keywords: *Yasar Kemal, Novel, Cukurova, Istanbul, Eco-sociology.*

Giriş

Yaşar Kemal kurguladığı romanları içinde çoğu zaman gezinen bir üst anlatıcıdır. Yaşar Kemal, romanlarında yarattığı karakterlere yüklediği işlevlerle dolaylı yoldan bunu yerine getirdiği gibi direk kendisi de düşüncelerini roman örgüsü içinde ifade edebilmiştir. Bunu yaparken, romanın estetik yetkinliğini asla göz ardı etmemiştir. Roman sosyolojisinin özgünlüğü ve romanının sanatsal değeri, kendisine yön veren toplumsal koşulların etkisine açık olduğu ölçüde, sanatsal yetkinliği de bu etkileşimde pay sahibi olmuştur. Farklı bir deyişle, edebiyat sosyolojisi açısından romanın bir görevi, bir de bir sanat özelliği ve değeri var olduğu düşünüldüğünde, romanda her iki unsuru da, hiç şüphe yok ki, romancının içinde yaşadığı sosyal şartlar tayin etmektedir (Boratav, 2017: 375). Bu anlamda Yaşar Kemal'in yaşadığı toplumsal koşullar, romanına hem karakterleri hem de kendisi aracılığıyla nüfuz etmiştir. Yalnızca tanık olduğu sosyal kötülükler, toplumsal eşitsizlikler, ağaların zulmü, ataerkil bürokrasinin halkın sorunları karşısında duyarsızlığı, önemini yitiren kültürel değerler, çevrenin bozulan dengesi vb. değil, hemen hemen gözlemlediği değişen yaşamda her şey farklı konular etrafında romanlarında yerini almıştır. Çağdaş dünya edebiyatında bir aşama kabul ettiğimiz Yaşar Kemal'in romanlarında, bir sosyal bilimci toplumsal çalkantıları, değişimleri, bir halkbilimci günlük yaşayış biçimlerini, gelenekleri, töreleri, türküleri, destanları, kilimleri inceleyebilir; bir toplumsal antropolog inançların, dinlerin kaynaklarını, oluş biçimlerini, bir dilbilimci şaşırtıcı zenginlik ve güzellikteki dili, bir siyaset bilimci toplumsal yapı unsurlarına yön veren güç ilişkilerini çözümleyebilir (Öztürk, 2016: 198). Biz bu çalışmada bir sınırlamada bulunarak ekososyolojik yöne daha çok eğileceğiz. Aynı zamanda yaşam alanına odaklı ekoeleştirel bir bakış açısıyla hareket ederek yazarın romanlarını incelerken, ekolojik duyarlılığı göz ardı etmeyen yönünü ön planda tutacağız. Şöyle ki Yaşar Kemal'in yazınsal kimliğinin belirleyici öğelerinden biri olarak karşımıza çıkan çevre hassasiyetinin, çevreci eleştiri/ekoeleştiri kuramının da başlıca hareket noktası olduğunu söylemek mümkündür (Budan, 2017: 8).

Makro açıdan bakıldığında, şimdiye kadarki ekolojik hasarın büyük bir kısmının dünya toplumunun modernleşmiş kesimlerinin sürdürdükleri hayat tarzlarından kaynaklandığı görülür. Ekolojik sorunlar küresel sistemlerin yeni ve hızlanan karşılıklı bağımlılığına ışık tutabilir ve kişisel etkinliklerle gezegenin çözüm bekleyen problemleri arasındaki derin bağlantıları gösterebilir (Giddens, 2014: 276). Bunun yanında yeni düzen inşasındaki meşru hedef oluşturma stratejisinden farklı olarak, ekonomik ilerlemede kimse yan hasarları hesaba katmaz, lanetlileri kurtulanlardan ayıran çizgiyi önceden belirlemez. Sorumluluk alan, komutları veren kimse yoktur. Örneğin John Steinbeck'in *Gazap Üzümleri*'nin kahramanı bu gerçeği acıyla öğrenecektir; artık *ekonomik açıdan sürdürülebilir* olmayan çiftliğini savunmak için eline silah alıp savaşmak ister ama karşısında, içine düştüğü durumun sorumlusu olan tek kişi bile bulamaz... (Bauman, 2018: 54).

Yaşar Kemal'in Çukurova'da geçen romanlarında da kimi feodal beyler, değişen dünyada ekonominin yasalarını önemsemeyip, kan davası gibi çağ dışı saplantıları sürdürürken, topraklarını ve mallarını toplumsal dönüşümün hizmetine verecek iradeyi kaybettiklerinde bir başına kalırlar. Daha öncesinde bunun farkında olanlar yeni koşullara entegre olmayı başarırlar. Böylece yeni sermaye grupları oluşurken, doğanın özellikle bereketli toprakların üzerindeki haklarını da çoğaltırlar. Çukurova'da tarımsal kapitalizmin gelişim seyri köylerdeki insanların yaşam koşullarının giderek kötüleşmesini tetiklemiştir. Topraklarından ayrılan köylüler ya da ortak kullandıkları topraklara el konularak sürülen köylüler, hizmet sektörüne ve fabrikalara yönelip ucuz işgücü olarak çok kötü koşullarda emeklerini satarlarken, kimileri de göç ederek büyük kentlerin kenar mahallelerine ve gecekondularına yerleşmişlerdir. Bu çelişkiler sosyal konulu edebiyata yansırken, Türkiye'deki sosyal-ekonomik değişimin yönünü görmemiz için de bir çalışma alanı açar (Şeker, 2019: 423).

Biraz geriye gittiğimizde, karşılaştırma yapmak adına, örneğin Avrupa'da tarımdaki değişimlerin sosyal tarihi açısından bakıldığında, Çukurova'daki gecikmiş tarımsal kapitalistleşmenin modernleşmeyle bağlantılı olduğu kolaylıkla kabul edilir. Modernleşmenin küreselleştirici yanı, Anadolu'da öncelikle tarımdaki kapitalistleşmeyle birlikte Çukurova bölgesinde vuku bulmuştur. Buna bağlı olarak ekolojik yapının insan eliyle hızla bölüşülüp toplumsallaştırılması ve üretim ilişkilerine açılmasının sosyal yapıya etkisi olduğu kadar bozulan ekolojik yapının olası tehditlerini de doğru değerlendirmek gerekir. Yaşar Kemal, bu ekososyolojik süreçleri yaşayarak yazan sanatçılardan biridir. Buna ilişkin *Demirciler Çarşısı Cinayeti*'nde vurguladığı gerçeklik şöyledir: Çukurova'da hüküm süren kendine özgü Anadolu feodal düzeninde, üretim ilişkileri açısından traktörün

bereketli topraklara inmesiyle kapitalist ilişkilerin seyri değişme sürecine girmiştir. Bu noktada doğa insanlarla beraber tamamen değişmeye başlamıştır. Üretim araçlarının emek yoğun aşamadan teknik aşamaya geçişi, kırsal toprakların küçük bir azınlığın elinde birikmesi, artan kırsal yoksulluk ve işsizlik, endüstriyel tarımın gelişirken kendi toplumsal etkileşim sistemlerini beraberinde getirmesi, feodal düzende büyük insan kitlelerinin durumunu giderek kötüleştirmiştir. Sonuçta doğayı alabildiğine kullanan bir iktisadi kazanç hırsı ortaya çıkmıştır. Bu yeni kapitalist düzenin organizasyonunda insanlar bütünüyle sermaye birikimi için yerine göre çok kötü koşullarda kullanılırlarken (kadın ve çocuk emeği, istismar boyutlarında bu kullanıma dâhildir) buna doğa aynı acımasızlıkla katılarak, ekolojik dengesi yok edilmeye çalışılmıştır (Pazarkaya, 2017: 34).

Çukurova'daki ekonomik değişim, bütün toplum kesimlerini içeren adaletli bir sosyal gelişimle birlikte gitmemiştir. Sosyal planlamaya önem verilmediğinden ilk dönem kapitalist ekonominin yasalarında bunu pek aramamak gerekir. Madalyonun bir yüzünde eleştirilen bu değişim için çok şey söylenebilir. Madalyonun diğer yüzünde, değişimden etkilenen ve ortadan yiten ya da halen daha varlığını kısmen sürdüren ekolojik yön konumuz itibarıyla şimdilik bizi daha çok ilgilendirmektedir. *Demirciler Çarşısı Cinayeti*'nde Çukurova'da tarıma açılacak toprakları elde etmek uğruna, bitki ve hayvan türleri bakımından zengin bir bataklığı kurutmak, makineli tarıma geçmek bir sorunsal olabilir mi? Buna yanıt belki de çevre bilinci gelişmiş bireyler için, evet olacaktır. İşte Yaşar Kemal bunun yanıtını ararken, romanının coğrafyasını bir botanikçi gibi işleyebiliyor. Yine örneğin İstanbul romanlarında; *Deniz Küstü* doğanın kötüleşmesini anlatan, yani çevresel ortamın sorunlarını işlemek bakımından distopyavari bir roman iken, kimi karakterlerin sevgiyle dünyaya bakışında ütopyavari bir içerikle belirginleşmektedir. Konuyla ilgili yazarın kendi anlatımına eğilmekte yarar var:

“Deniz Küstü’de iki tane toprağından kopmuş insan aldım. Selim Balıkçı ile Zeynel Çelik’i... Şimdi bu iki insan hem sonuna kadar toprağına bağlı kalmaya çalışıyor, hem de bu yabancılaşıma rüzgârının ortasında kökünden koparılmak için her şeyi yapıyorlar. Ve yabancılaştırmış can çekişen bir şehirde, can çekişen bir doğa ortamında, can çekişen insani değerlerin romanını yazmaya çalıştım” (Pazarkaya, 2017: 27).

Denebilir ki Yaşar Kemal yapıtlarının genelinde, yozlaşan bir toplum ve doğayı yansıttığı için o kadar doğru sözlüdür ki, hem sanatın toplumsal görevine uygun hareket ediyor hem de bu yozlaşma karşısında değişimin boyutlarını gösterebilmekte, hatta felsefi anlamda iyi olana dair bir tartışmayı beraberinde getirebilmektedir (Fischer, 1993: 45). Bu nedenle

içine insan felsefesinin değerini alarak, ekososyoloji için de önemli bir okuma ve tartışma alanı açmaktadır. Yaşar Kemal ekososyolojik dönüşümü romanlarına taşırken, çevreci eleştirinin ya da ekoleştirinin olanaklarını artırır. Elbette doğayı sosyal ve politik yaşamdan ayrı bir alan olarak tanımlamaktan vazgeçen ekolojik yazın yaban/sosyal, insan/insan ötesi gibi dikotomiler arasındaki geçirgen sınırların altını çizer. Dünya edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da bu geçirgen sınırları irdeleyen ve doğaya olduğu kadar insan ve insan olmayana da bakışımızı değiştiren pek çok yazar ve şair bulunmaktadır (Ergin, Dolcerocca, 2016: 311). Yaşar Kemal'in romanları bu anlamda bütünsel değerlendirmeler yapılmasına olanak tanıdığından dolayı, metnimizde yazarın romanlarının geneline eğildik.

1.Modernite Açısından Ekososyolojik Dönüşümün Dinamiğini Felaketler Üzerinden Anlamak

Yaşar Kemal, modern araçlarla dönüştürülen bir doğanın ortaya çıkardığı sonuçlara, insancıl tepki vermeyi roman dilinde başarmış bir yazardır. Burada bir ölçüde insana, doğaya ve hayvana değer veren, hümanist bir kültür kabul edilen Türkmen kültürü içinde yetişmiş olmasının katkısını görmek gerekir. Yaşar Kemal buna şöyle açıklık getirmektedir: *“Türkmen kültürü, benim bildiğimce, büyük şairleriyle, gelenekleriyle, destanlarıyla, doğaya karşı saygılarıyla, mitoslarıyla, türkülerıyla, düşleriyle erişilmez bir uygarlık. İnsani ilişkileriyle, doğa ilişkileriyle büyük bir uygarlık”* (Pazarkaya, 2017:11). Değişen Çukurova'da insani değerleriyle giden dünya beraberinde daha acımasız insanı ve doğayı sömüren bir yapıyla gelince, sosyalleştiği bu kültürün değerlerini, aile çevresinin duyarlılığını, çocukluğunun tüm canlılara sevgiyle yaklaşan niteliklerini romanlarında belirgin bir şekilde kullanmaktan geri durmamıştır. Yaşar Kemal ayrıca tarihte yaşanmış birçok acı olayı, *felaketleri* kaleme almıştır. Sarıkamış dramı, Yezidi kırım ve mübadele bunlar arasındadır. *Bir Ada Hikâyesi*'nin içeriğinde sıklıkla binlerce insanın ölümüne neden olan Anadolu'nun toplumsal yapısına birçok yönden etki eden bu trajedileri dillendirir. Yezidi kırımını, kadınlara yapılan acımasız şiddet olaylarıyla örnekler. Böyle tarihsel olaylar çoğu yerde doğanın dönüşümü içinde bellek oluşturma ve diri tutma adına her defasında yinelenir. Evet, yalnızca edebiyat felaketten söz edebilir. Felaket hakkında bir şeyler söyleyebilir, ne var ki söyleyeceklerini ancak ve ancak olumsuz bir dilde ifade edebilir. Felaket hakkında uygun bir şeyler söylemenin tek yolu edebiyatın sınırlarını keşfetmektir ya da edebiyat aracılığıyla, yani daha açık bir deyişle felaketin gösterimi için edebiyat girişimi aracılığıyla dilin sınırlarını keşfetmektir. Felaketin ne olduğunun bizim zihnimizde, belli belirsiz ya da bütün

görkemiyle ortaya çıkmasının başka bir yolu yoktur (Nichanian, 2011: 155-156). Yazar, Yezidi kırımının, Sarıkamış dramının dillendirildiği Ada'ya, insanlar yerleşmeye başlarken, zamanla doğanın dönüşümünü de yerleştirir. Bir başka yapıtı *Deniz Küstü* romanında, İstanbul'da insanlar denizi küstürecek her şeyi yapmıştır. Kirlenmesine neden olmuşlardır. İçindeki canlıları kırimdan geçirmişlerdir. İnsanlar, yağları için yunusları katletmekten geri durmamışlardır. Romanın arka planında aynı zamanda aslında bir Çerkez ağdı vardır. Çerkez kökenli roman kahramanının anımsamalarında, bilinçle gidip döndüğü geçmişinde, büyük Çerkes göçünü, kendi topraklarından sürülüşlerini veren değerlendirmeler de bulunur.

Yaşar Kemal birçok eserinde toplumsal değişim ve dönüşümün çeşitli boyutlarına gönderme yapar. "*Binboğalar Efsanesi* ve *Ortadirek*'te nasıl Çukurova doğasının, üretim araçları ve ilişkilerinin, dolayısıyla yüzyıllardır süregelen kültürün değişimine, dönüşümüne ve bu süreç içerisindeki insana yöneliyorsa, *Kuşlar da Gitti*'de İstanbul'daki değişmeyi ele alır. *Ortadirek*'te tabiat ile uyum içindeki göçebe yaşam biçiminin yerini Yalak köyünde toprağın ekolojik yönden bozulmasının daha da azdırdığı acımasız bir kapitalist tarım ekonomisi tarafından dikte edilen bir yaşam almıştır (Pazarkaya, 2017: 73, Tharaud, 2017: 218). Ayrıca Yaşar Kemal'in *Kuşlar da Gitti* romanı tematik bakımdan, edebiyat ile doğal çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen bir disiplin olarak karşımıza çıkan çevreci eleştiri/ekoeleştiri kuramı bağlamında tetkike tabi tutulabilecek eserlerden biridir. Bununla beraber *Kuşlar da Gitti* romanını, çevreci edebiyat eleştirisi düzleminde incelenebilecek diğer kurmaca yapıtlardan ayıran belli başlı özellikler mevcuttur (Budan, 2017: 18).

Özetle Yaşar Kemal'in romanlarının sosyolojik temellerinden yola çıkarak şu saptamayı yapabiliriz: 1950'li yıllarda başlayan tarımda kapitalistleşme dinamiğinde, Yaşar Kemal'in modernliği toplumsal değişimin iç dinamikleri sonucu ortaya çıkan bir modernlik değil, tek kelimeyle maruz kalınmış bir modernliktir. Maruz kalınmış ama mümkün, bu yüzden Yaşar Kemal'in anlatıları değişime reaktif bir pozisyon almaz, değişimin yol açtığı olumsuzluklar ve dramlarla ilgilidir (Sadak, 2017: 46). Bunların eşliğinde Yaşar Kemal, insan eliyle doğada ortaya çıkan felaketler üzerinden okuyucuya bir bilinç taşırken, ekolojik dönüşümün çehresine dair sosyolojik bir aydınlanmayla sanatını zenginleştirir. Bir yanda felaketler, ekolojik yıkım ve savaşların sosyal sonuçları diğer yanda insandaki umudu besleyen halk anlatılarına dayalı insancıl bir söylem zenginliği, okuyucuyu kendini bir fail olarak gözden geçirmeye davet eder... Dahası ekoeleştiri için de bir çözümleme alanı açar. Anımsayacak olursak, ekoeleştiri ekolojik sorunların yüzeysel çözümüne odaklanan girişimlerden ziyade, sorunların

ortaya çıkmasına neden olan yukarıda bahsedilen unsurlar üzerinde düşünerek, bunların değişmesine ve hatta ortadan kaldırılmasına yoğunlaşan bir girişim olarak ortaya çıkmıştır. Ekoeleştiri, kültürel etmenlerin ve insanın derinlemesine en iyi şekilde yansıtılacağı, inceleneceği ve değerlendirileceği yazın dünyası ile ekolojik yıkımlar, doğal afetler ve çevresel sorunlar arasındaki ilişkiyi ele alan disiplinler arası bir yaklaşım yönüyle Yaşar Kemal'in romanlarının ekososyolojik özelliklerini de ortaya çıkarmaya kolaylık sağlar (Toska, 2013: 220).

2.Yaşar Kemal'in Romanlarında Değişme Sürecinde Bitki Çeşitleri ve Yaban Hayvanları

Yaşar Kemal'in *İnce Memed* nehir romanı, Dikenlidüzü'nde beş köyün sahibi Abdi Ağa'nın zulmüne dayanamayan bir küçük çocuğun on birinden başlayarak, gelişerek yürüttüğü sosyal eşkıyalığı, yazarın eşitlik ve özgürlük anlayışını bir roman karakteri üzerinde işlediği destansı bir çalışmadır. Feodalitenin, şiddetin, egemen olanın baskısının, bölüşümün adaletsizliğinin insan ve doğada yansımaları bulduğu bir kült romandır. Tek Parti döneminin köylü imgesindeki karşılığı, romanın dış siyasal-sosyal çevresi ve güç ilişkileriyle değerlendirilmelidir. Konumuz ekolojik durumla ilgili olduğundan metinde bu kısmı tartışmayacağız. Yazar, *İnce Memed* boyunca doğayı ayrıntılarıyla değerlendirebilecek bir külliyat önümüze sürer. Daha ilk ciltte yöreye özgü bitki ve hayvanları adlarıyla bizlerle tanıştırır: Yaban asması, mersin ağacı, çam ağacı, çınar ağacı, çakır diken, güz çiçeği, çiriş, böğürtlen çalısı, devediken, meşe, nar ağacı, dut ağacı, ağın ağacı, mor gövdeli ılgın, ceviz ağacı, kaplan yaramaz çamlar adları geçenler arasında yer alır (Kemal, 2000a: 331). Doğanın bitki örtüsüyle ve kokusuyla roman karakterleri yer yer hemhal olur. Örneğin *İnce Memed* önce *Deli Durdu*'nun çetesine katıldığında, bir gece doğanın kokusunu anlatır: “*Gece ıslak ıslak kokuyordu. Çam, gürgen, mantıvar, peryavşan, çobançırası, ter kokuyordu. Ekşi ter... Püren kokuyordu*” (Kemal, 2000a: 151). Romanın ana karakterinin gelişimi, doğanın farkındalığı ve sevgisiyle birlikte anlam kazanır. Memed, şiddet ve sevgisizlikle irileşmiş bu çeteyi terk edecektir ve yazarın ifadesiyle “*deniz kadar merhametli*” Memed halkın yanında yer alacaktır (Kemal, 2000a: 235). Romanın geçtiği yöredeki bataklığın yakınındaki köylerde, evlerin huğdan yapıldığının belirtilmiş olması, bitki örtüsü ve bölgenin yerleşim özellikleri üzerine bilgilendiricidir. Öyle ki, “*bütün bataklık köylerinin huğlarının üstü yeni olur. Bataklık yanlarındadır. Biçiverir sazları, bağlayıverirler evlerin üstüne*” (Kemal, 2000a: 254). Ceyhan/Savrun suyu aka dursun, bu bataklık Yaşar Kemal'in birçok romanında, doğanın nasıl dönüştüğünün simgesidir. Bataklığın dönüşümüyle

ekolojik çeşitlilikte azalma olacaktır. Bununla birlikte dağlarda doğanın zenginliği de sürer. Bu anlamda ilk cildin sonuna doğru yazar, Alıdağı anlatır:

“Sarı çiğdem çiçeklerinin sapsarı, yok denecek kadar kısacıktır. Toprağa yapışmıştır. Kayaların aralarına, sapsarı bir hal serilmiş gibi olur. Güneş rengi. Mor sümbüller diz boyudur. Menekşeler ıslak, göz gözdür. Parıldar. Kırmızı çiçekler açar. Kırmızılarını hiçbir kırmızıya benzemez. Billur kırmızısı... Tatlı sıcak. Yerden fışkırırçasına bir yeşil türer. Bir hoştur. Alıdağdan aşağılara bakınca yeşilin yağmur gibi yağdığı sanılır. Bulanık. Kayalar, benek benek, türlü renkle nakışlanmıştır. Hava burcu burcu çiçek kokar” (Kemal, 2000a: 388).

İkinci ciltte *“berekatli topraklar üstündeki”* (Kemal, 2000b:148), Çukurova ve Anavarza ovasından geçen Ceyhan ırmağı, çevredeki bitki örtüsüne ve hayvan çeşitliliğine etkisiyle anlatılır: Bulut rengi balıkçılar, gurruk kuşları, divlik kuşu, balıklar, yeşil kurbağalar, sarıca arılar, kırmızı eşek arıları, boncuklu arılar, mavi yoz arıları ekosistemin içindedir. Yine karaçalı, karamuk ağacı, kars ağacı, su püreni çiçeği, mavi yarpuz çiçeği, sakız ağacı, çiriş çiçekleri, sarı çiğdem, menekşe, salep çiçeği, keditaşağı, kekik, sığırkuyruğu çiçeği, kıyılarda ılgın ağaçları, hayıtlar, söğütler, zıncarlar, böğürtlenler, kaya çiçekleri, sarmaşıklar, mine çiçekli kevenler, yaban gülleri, nilüferler, bedriler, kamışlar, kara yılanlar, su yılanları, kırmızı kuyruklu tilkiler, çakallar, su kuşları ve envai türde ağacıyla bir orman betimlenir. Diğer yandan yazar, zamanla kuruyacak bir Akçasaz bataklığını şöyle verir: *“Çiğlik çiğliğe kuş sesleri, kurbağa vıraklamaları, bataklık suların fokurtusu, tuhaf böcek sesleri, orman uğultusu, sazların hışırtısı, horoz ötmeleri, köpek havlamaları, çakal vıykırmaları, sazlıkta birleşir, kıyıda top gibi patlar...”* (Kemal, 2000b: 12). Bataklığı, daha fazla verimli toprak elde etmek amacıyla savaşılan ağalar kurutacaklardır. Akçasaz'ın bataklığı, leyleklere, göçmen kuşlara, balıkçılara, ibibiklere, üveyiklere ev sahipliği yaparken, yaban hayatı da sürerdi; yaban domuzları, örümcekler, arılar, kelebekler, çekirgelerle... Bu durum romanda adete bir kuş cenneti gibi işlenir. Üçüncü ciltle birlikte, Adana'da fabrikalar açılmaktadır. Amansız ve çok boyutlu modernizasyonun doğaya olumsuz etkisinin yanı sıra doğadaki döngünün baskınlığı yaşam güdüsüyle hâlâ devam eder. Yazar Çukurova baharını anlattığında, bin bir çiçekler, mavi, mor, sarı bitkiler, akasya ağacı, sarmaşık çiçeği, çirişikler, alıç, yaban zeytinleri, incir ağaçları, kınalı cerenleri ile portakal, limon, turunç, alageyikler, yediveren dağ çiçekleri, hayıt çiçeğiyle süslü bir porte çizerken eskilerden anlatılan Arap atlarını ve tazıları dillendirir. Toroslarda: tilki, kurt, yabanıl pars, vaşak, yabankedisi, ayı, şahan, çakal, şahin, keklik, turna, horoz...

aktarılrken, doğadaki mavi, mor kelebekler, mine çiçekleri, mor çiçekli yarpuzlar, sedir ağacı, güz çiçekleri, yabangülleri, keven dikenini, ağın ağacı, murt, ceviz ağaçları, dağ çiçeği, kasımpatıları, pembe kiraz çiçekleri, hatmi çiçeği roman sayfalarında yer bulur (Kemal, 2000c).

Son ciltte, Çukurova'ya bahar geldiğinde doğa canlanır, dağlar deniz gibi olur, ışık içinde köpürerek gelen bir dünya okuyucuyu büyüler. Yazar, kaktüsler, sarı çiğdem çiçekleri, devedikenleri, çingiraklı yılanlar, mor, sarı, ak kelebekler, ak benekli mavi kelebekler, bataklığın kıyısında su kaplumbağaları, kurbağalar, azman çiçekleri, kavak, sazlık, berdilik, söğüt ağaçları, zincarlık, çalılık, uruşman, ilgin çalısı, su püreni, kır laleleri, kaktüs, orman laleleri, fesleğenler, kadife çiçeği, reyhan, peryavşan, kasımpatı, mantıvar, mor menekşeler, çiğdem çiçekleri, sümbüller, yabangülleri, almageyik çiçekleri, buğulu mavi çiçeklerle romana canlılık verirken, soluklandığında yerleri sarsan bataklık... kartallar, şahinler, güvercinler, saksağanlar, sarıasmalar, ibibikler, üveyikler, kelebekler, arılar, karıncalar, tilkiler, ayılar, sansarlar, böcekler ve kirpilerin varlığını anımsatır (Kemal, 2000d).

Yazar, *Dağın Öte Yüzü* roman serisindeyse yoksul bir dağ köyü olan Yalak'ı anlatır. Çukurova'ya pamuğa giden bir aile romanın merkezine alınırken, kasaba tüccarı Adil Efendinin korkusu, bununla baş etmek için yaratılan kıtlık yılında çıkan bir ermiş; Taşbaş mitosuyla tema çeşitlenir. Doğanın yüzünde döngele, çakırdikeni, sakızağacı, nar çiçekleri, kartallar, dağ güvercinleri, yabancı atmacalar, doğanlar, uğurböcekleri, dağ keçileri, çakallar, tilkiler, ayılar, geyikler, solucanlar, yılanlar, peri böcekleri desenlenir (Kemal, 2000g). Ciltler ilerledikçe doğal çeşitliliği yazar okuyucu için paylaşır: Yanardöner kuş, çobanaldatan kuşu, meşelik, yoğurt çiçeği, ağın ağacı, su püreni, turnalar, gece yarısının horozları, ak kuş, bozkır çiçekleri, azman çiçeği, fakısiki otu, yaban elması, pampal, it burnu, kartal, yeşile çalan masmavi kuşlar, kaplumbağalar, örümcekler, sinekler, karıncalar... (Kemal, 2000h). Bozkır baharı birdenbire gelir, doğa çiçeğe keser. Taşbaş şikâyet üzerine kasaba karakoluna götürülürken, karın bastırıldığı yolda kaçtıktan bir mevsim sonra ortaya çıkar. Köylünün, kötü geçen bir kıştan sonra yarattığı Taşbaş mitine artık ihtiyacı kalmamıştır. Köylü sırt dönerken, yalnızlaşan Taşbaş kendini suya bırakır, ne var ki cansız bedeni bir ermiş ölüsüne duyulan saygıyla gömülür. Yaşamının sonlarına doğru "*Yer Demir Gök Bakır*" olmuştur ona... Ceyhan suyunun aktığı ovada: Sığır kuyruğu çiçeği, ağın ağacı, incir ağacı, kadife çiçeği, pamuk çiçeği, eşek inciri, eşek hıyarı, çakırdikeni, ilgin, çınar ağacı, yaban nanesi, yarpuz, azman çiçeği, balıkçıl, su tosağaları, su püreni, böğürtlen, cilpirtti çalısı, fakısiki otu, mantar, it burnu, yaban elması, okalıptüs, su

samuru, tavşan, çakal, köpek, cırlavuk, kartal ekolojik zenginlik olarak verilir. Yaşar Kemal, Çukurova ile bir romancı/aydın rolüyle de hesaplaşmaktadır:

“...Çukurova sarı sıcaktır. Toz dumandır. Otsuz ağaçsız, yan yana ördolmuş bir belalı topraktır. Sıtmadır, hastalıktır. Sızlayan kemik, akan terdir. Otomobildir, traktör, biçerdöver, konuşmayan, sırasında yalnız bağırان, insanüstü bir yaratık, pamuktan el, ipekten, ibrişim saçtır. Hasır şapka, ak libas, kara gözdür. Tekin değil, tekin değil... Yeşil bir ejderhadır...” (Kemal, 2000i: 35).

Yaşar Kemal'in *Kimsecik* romanının fiziksel çevresini oluşturan doğadaki bitki ve hayvan çeşitliliğine bakalım: Kaktüs, nar ağacı, alıç ağacı, sütleşen, dut ağacı, pembe çiçekleri olan şeftali ağacı, mor mavi çiçekler, asmalar, sukabakları, sarmaşıklar, mersin çalısı, zeytin ağaçları, hayıt çalıları, harrup ağaçları, angıtlar, kartallar, geyik, vaşak, pars avcılığı sayfalarda kısaca işlenirken, yılık atları, alıç meyvesi, sakızlık ağacı, yarasalar, çingiraklı yılanlar, çakal, tilki, sansar, asmaların çeşitliliğinde, bahar Çukurova'ya çiçeklerle tomurcuklarla, kır laleleri ve gelinciklerle geldiği kadar, arılarla da gelir. Balarılar yumak yumak dallarda oğul verir, salkım saçak dolaşırlarken kovanların, kayaların yöresinde, yabanarıları, sarıcalar, boncuklular, eşekarıları, karaca arılar da, kimi altın damlası, kimi şimşek gümüşü aklığı, kimi çelik mavisini, kimi meneviş yeşilinde balkıyarak, dünyayı vızıltılara boğarak, derinden uğuldayarak peteklerde birikişir, kimi de gökyüzünde savrulurlardı, orada oraya çavarak, dağılıp toparlanarak, bir dalga gibi eserek... (Kemal, 1998a: 126). Diğer yandan, çiçeklerle dolu ovada kelebek bulutlarının yanında kuşlar gelirler dünyanın dört bucağından, turnalar, ördekler, toylar, kuğular, flamingolar, adı bilinmedik, rengi, biçimi görülmedik binlerce kuş çeşidi; ibibikler görkemli kepezleriyle ovanın yakışığıdır. Uzun bacaklı leylekler sallanarak sürülerle ekin tarlalarının arasında rahatça dolanırlar. Sığırcıklar, renkleri, yanardönerdeki ak benekleri baharda değişerek, bir gözüdür sonra yiterler giderler (Kemal, 1998a: 11, 188). *Kale Kapısı*'nda; mor yılan, mersin çalısı, kaktüs, nar ağacı, çirişikleri, kekik, alageyikler, sümüklü böcekler, ak yoğurt çiçekleri, pırnar çalıları, kesme, hartlap ağaçları, mor gölgeli mersinler, sarı çiğdem çiçekleri, mor sümbüller, çiğdemler, nergisler, püren, fesleşen, mavi kır laleleri, menekşe, mavi kelebekler, sarıasma kuşu, mavi alabalıklar, çangal boynuzlu geyikleri ve kırlangıçları görürüz (Kemal, 1999a). *Kanın Sesi*'nde ise Yaşar Kemal, baharın gelişini, doğadaki gömlek değişimini hayvanlardan, çiçeklerden yola çıkarak, nar çiçekleri, mersin, çamlık, portakal bahçeleri, öküz, manda, eşek, nar bahçesi, kavun, çeti dikenini, karpuz, su kabağı, keklik, tırtıl, keçi, incir ağacı, at, kartal, kaktüs, kızıl kartal, kırmızı gelincikler,

sütleğen, ateş böceği, lacivert kuşlar, kırlangıç, karayılanlar, turaç, çulluk, yağmurcuk kuşu, mavi kuyruklu ak kuş, çakal pavlamaları, tazılar, tavşanlar, uğurböcekleri, ağır ağaçları, sedir, mavi sütleğen öbekleriyle anlatır (Kemal,1999b).

Binboğalar Efsanesi'nde tavşan, deve, kuzu, oğlak, erkek, katır, koyun, boğa, köpek, buzağı, turaç, bıldırcın, üveyik, ibibik, gurruk kuşu, kartal, şahin, devedikeni, çobançirası, geyik, çobanaldatanla karşılaşırız (Kemal, 2001c). Yine *Yılanı Öldürseler ve Üç Anadolu Efsanesi*'nde çeşitlilik sürer: mavi kengerler, kartallar, çirişikleri, mavi sütleğenler, sarı safranlar, mor üçgül çiçekleri, kekikler, mavi kelebekler, portakal çiçekleri (Kemal, 2001a), çakal pavlamaları, kurbağalar, şahinler, kartallar, tarla kuşları, sarıasma kuşu, tazi, sığırkuyruğu çiçeği, hatmiler, pıtraklar, firez, keditaşağı, nergis, çiriş (Kemal, 2001b). *Kuşlar da Gitti* romanında da göçle gelen kuşlar ve bir geleneğin insan eliyle değişen kentle birlikte yok oluşu; saka, ispinoz, isquete, şahin ve bıldırcınlarla anlatılır (Kemal, 2000f). *Ağrıdağı Efsanesi*'nde yazar, ağır dağının göllerinin gizemli dünyasına çeker bizleri, bu dünyada ceylan sürüleri, Van kedisi, dağ elması ve diğer birçok yöresel türleri aktarır (Kemal, 2000e).

3.Yaşar Kemal'in İstanbul'da Geçen Romanları ve Ekosyoloji

Deniz Küstü, İstanbul'da değişen kent sarmalında insan ilişkileriyle doğanın başkalaşmasının romanıdır. Balıkçı Selim, sosyal gangster Zeynel, kent ağası Halim Bey Veziroğlu, denizleri yeni gemilerle tüketen bu adamın balıkçı Selim tarafından öldürülüşü, gecekondulaşma, denizde balıkların azalması, yunus kırımının etrafında işlenen romanın ilgisi daha çok doğanın/çevrenin dönüşmesine odaklanır. Farklı sosyal gruplardaki insanların değişimi, insanlı özünü yitiren insanlarla acımasızca kullanılan çevrenin paralel gitmesi yozlaşan bir İstanbul'da hüzne dönüşür. Balıkçı Selim teknesinden İstanbul'a bakarken paylaşılan şu manzara dikkate değerdir:

"...Denizde kayıklar içinde balık satanlar az sonra tezgahlarını kuracak, kömürlerini, bütan gazlarını ateşleyecek, derin lengerlerde yağlar kızartılıp içlerine una bulanmış balıklar atılacak, kızarmış balık kokuları Karaköy alanından, ta Çiçekpazarından, Yemiş iskelesinden duyulacak, daha sabahın köründe aç işçiler, uyuyacak yer bulamamış, ama eline birkaç kuruş geçirmiş aç serseriler, akşamdan kalmışlar, bütün geceyi kaldırımları arşınlayarak geçirmiş genç, uykulu orospular, serseri, sigara satan, yankesici, ev soyucu, söğüşçü çocuklar kıyıya, denizde sallanan teknelerin önüne sıralanacak, ortadan ikiye ayrılıp içine bir yarım lüfer, çeyrek

palamut, üç beş izmarit, istavrit, bir kofana parçası konmuş ekmeklerini alıp, ağızlarının kıyılarından yağları akıtarak iştahla yiyeceklerdi. Ta buradan uyanan İstanbulun ağır, koygun uğultusu, denizi aşarak duyulacaktı. Ve kurşun kubbeler, minareler, çirkin, minarelere, İstanbula, kubbelere hiç uymayan apartmanlar usul usul sisten sıyrılıp gün ışığında bir tuhaf dev gibi serilecek, gün görmüş surlarıyla kıyaya uzanacaktı” (Kemal, 1998b: 31, 32).

Üst anlatıcı kimliğiyle romancının ve balıkçı Selim karakterinin insana, çevreye ve hayvanlara yaklaşımı, özünde insan eliyle yapılan felaketin eleştirisidir. İnsanın kötü olamayacağı, diğer yandan da kötü olan insana sitemdir. Denizdeki yunus balıklarının yağları için toplu halde kıyımdan geçirilmesi trajiktir: *“Koylara yüzlerce balık ölüsü serilmiş yatıyor, parça parça kesilip kazanlara doluyor, kayıyor, yağlar büyük kepçelerle fiçılara doluyor, Boğaza, Haydarpaşa önlerine demirlemiş yabancı gemilere fiçi fiçi iniyordu.”* Ve balıkların aşırı avlanmasının denizde yarattığı yoksulluk, geçmişe dönük; *“o zamanlar bu kıyada aç, benzi soluk insan yoktu”* cümlesiyle özetlenir (Kemal, 1998b: 47, 49). Deniz tükeniyor, küsüyordu: *“Halicin sularının üstü tozdan, kirden, yağdan kalın bir kaymak bağlamış kokuyor. Suların üstünü martı ölüleri, tahta, yonga parçaları, boş konserve kutuları, domates, yeşil biber, mısır koçanları, karpuz kabukları kaplamış bütün bu çöpler balık ölüleriyle birlikte ağır ağır sallanıyor, koyu, çamur olmuş suyun yüzünü örterek...”* (Kemal, 1998b: 67). Bir yandan doğa böyle kirlenirken, sabah erkenden denizden esen yelle iyot kokan deniz kıyısına inen yazar, başka bir sıcak duyguyu yaşatır okuyucuya: *“İnsan bu deniz kıyısında, ılık, okşayan seher yelinde anadan yeni doğmanın sevincinde, yaşamanın güzelliğinde, içi içine sığamamanın tadındaydı”* (Kemal, 1998b: 71). Yazar, balıkçı Selim aracılığıyla doğayla bütünleşmiş, yaşam ve sevgi dolu insanların varlığından okuyucuyu özeleştiri yaparak haberdar ederken, bozulan çevreyle birlikte irdeler:

“...böyle apartmanlar, çimento, demir, asfalt, petrol kokusu, ağı duvarları arasına sıkışmamışlardır. Sevgiden, arkadaşlıktan bir sabah yağmuru gibi doya doya ağlamaktan, çiçek açmış bir badem ormanı gibi apaydınlık gülmekten, acımdan, seviden, sıcaklıktan, yüreğini ellerinin içine alıp sunmaktan, coşmaktan utanmıyorlardır. Bu dünyada bunlardan çok vardır, çok vardır. Biz onlardan uzak, yoz düşmüşsek, böyle olmuştuk kabahat bizim...” (Kemal, 1998b: 87).

Yunuslar aşırı avlanmanın kurbanı olurken, denizde yunus gördüğü bir gün balıkçı Selim, *“deniz bir ışık, bir sevinç, sıcak bir dostluk fırtınasına tutulmuştu”* diye söylenir (Kemal, 1998b: 87). Lüfer, palamut, kofana, karides, karavides, izmarit, yunus, istakoz, istavrit, pavurya, kırlangıç balığı, kalkan, martı, kırmızı kartal, mor bataklık kamışları, nergis, güvercin, ful

çiçeği, yıldız çiçekleri, yaban gülleri, mine çiçekleri, gelincik, mor menekşeler, ateş çiçekleri, katmer çiçekleri, çitlembik ağacının yanında insanların kirlettiği bir Marmara'nın Haliç'ini romancı, okuyucunun gözünün içine sokar adeta:

"Haliç kirlî, sarı, kırmızı, mor, renk renk ışıklar vurmuş, çimçiğ, ışıkları çarpıtan, usulca çalkandığında renkleri birbirine karıştıran, bir tekne, vapur, geçtiğinde de derin, karanlık bir kuyuya benzeyen, çok büyük, çirkin apartmanların, kötü, karanlık, isli fabrika bacalarının, çatılarından, duvarlarından yöreye pas akıtan fabrikaların çevirdiği, sapsarı pasla dolmuş, çirkef, boş tenekelerin, bidonların, leşlerin yığıldığı, at, köpek, martı, yabandomuzu, kuş, binlerce kedi leşinin atıldığı, kokudan insanın burnunun direğini kıran, orada çok aşağıda pelte, saydam, bulaşık, sallanan, kurt düşmüş, kıvıl kıvıl kaynaşan, yanından geçilmeyen, içinde oyuncak gemiler gezinen, oyuncak köprüler kurulmuş, can çekişen, bir yanı canlı, oynayan, kımıldayan, bir yanı lime lime, çürümüş, eski zamanlardan kalma, kokan bir tuhaf yaratığa benliyordu..." (Kemal, 1998b: 154).

İstanbul'da, yoksullaşmanın sonucunda kırsaldan gelen göçle gecekondu mahalleleri büyüyordu. Menekşe ilk zamanlar, sazlık, çalılık ve bataklıktı. Yaban kazları, yaban ördekleri, pembe balıkçı kuşları ve diğer kuş türleriyle doluyken insanların sayısı da giderek artmıştır. Yazar, Menekşe'deki kentsel dönüşümü İstanbul'un bütününe taşır:

"...çamur içindekiler, akın akın açıktan gelenler, Zeytinburnunda, avuç içi kadar suntalardan, tenekelerden, ambalaj sandıklarından yapılan evler, Gültepe, Fikirtepe, biraz ışık, bir çeşmeden akan birazcık su, Kuştepe, İstanbulu çevirmiş bütün tepeler, delik deşik evler, ırza geçmeler, birbirlerini öldürmeler, kan, kıskançlık, çürümüş, görkemli minarelerinde, kubbelerinde, çürük apartmanlarında, yüz­süz, iğrenç, ölçüsüz, karmakarış, evlerinde, ne güzel, ne iyiye, insanca ne kalmışsa eskiden yıkılan, üç beş ağacı da kesilen, çürüyen, yok olan, bir çürümenin, leşleşmenin kokusu. Ağır kokular içinde ölen, yıkılan, hızla çürüyen bir eski şehir İstanbul..." (Kemal, 1998b: 257).

Yaşar Kemal, balıkçı Selim'in gözünden ekososyolojik yönü adeta sorunsallaştırır:

"...Dünya ıssızlıkta, yalnızlıkta çin çin ötüyordu. Bir tek şaşma düşüncesi bağlıyordu onu dünyaya, olan bitene... Şu, kuşların on bin yıllık yığınak yerlerine, şu sarı dikenlerin üstlerinde, kurumuş ulu kavağın, gövdelerinin içi boşalmış çitlembik ağaçlarının yörelerine çimento yığınları apartmanlar, evler dökşeniyordu. Ya bu güz, o küçücük, binlerce, on binlerce kuş buraya gelince ne olacaktı, nereye konacaklardı, en çok buna

şaşırdıyordu...” Öyle ki tek kelimeyle, kirlenen ekosistemde artık, “vapurlar işleyemiyordu, yaramıyordu çürümüşlüğü” (Kemal, 1998b: 380, 381 383).

Al Gözüm Seyreyle Salih'te, çocuk roman kahramanı Salih, daha romanın başlangıcında mis gibi deniz kokan bir kasabanın kıyısındayken, çevre kirliliği şu şekilde aktarılır: “...Kumlar dalga dalga, damar damar, çok budaklı bir tahta gibi işlenmiştiler. Midye kabukları kumlara saplanmışlar dış dış, ürpermiş tüyler gibi kumlardan çıkmışlardı. Şişeler, çam kabukları, tahtalar, naylon topraklar, su kapları, bakraçlar, sürahiler... Kıyı zifte bulanmıştı. Dış ada da zifte bulanmış yarısına kadar, deniz zift kokuyordu” (Kemal, 2000g: 8). Bu insan işi kirlenmenin yanında yazar, denizin güzelliğini de vurgular: “Balıklar, durgun denizin incecik dalgaları, güneş kıyıya, denizin dibine, kayalara binlerce ipilti üşürüyorlardı. Işıklar denizde, kıyıda, balıklarda, kumsalda, denizin altındaki çakıl taşlarında kıvılcık kaynaşıyordu (Kemal, 2000g: 33).

Yazar 1970'li yılların İstanbul'unda denizdeki kirlenmeyle gelecek olan olumsuzlukları okuyucuya duyumsatmak bir yana öngörü kazandırmaya çalışır. Örneğin Salih, Temel Reis'in denizde balıklar çokken yunus balığı avlayıp kazanlarda kaynatıp yağın sattığını anımsatır, ancak öte yandan her şeyin eskisi gibi olmadığını dile getirir: “...Bu denizler eskiden yunus doluymuş, yunuslar sulara vapurlarla, teknelerle, atlaya atlaya yarışmışlar, yunuslar insan gibi de akıllı olurlarmış...” (Kemal, 2000g: 173). Salih adeta doğayla bir bütünlüğü duyumsatır. Doğa eskimez: “Denizler, balıklar eskimiyordu. Çiçekler, yağmurdan sonra kokan toprak, ılık, sıcak, doğan ebemkuşağı, gökyüzü uçuşan bin bir renkle kaynaşıyordu, yıldızlar şıkırdım gibi, denize de vuruyorlardı bazı geceler, hiç eskimiyorlardı. Daha çok, çok şey eskimiyordu...” (Kemal, 2000g: 51). Yazarın doğaya duyduğu tutkusudur birazda, inatla doğanın bu yönüne dikkat çekmesi. Aslında doğada iyi olanın yozlaşmasına bir tepkidir. Ara ara Salih'in dünyasına renklerle gelir: “nar çiçekleri kırmızısı, denizin uzak mavisinin yanında, ay ışığı süt mavisinde”, “yılanlar insanlardan da daha güzel sevişiyorlardı”, “ılık menekşe kokuyordu çalı dipleri”. Fesleğenler, asma çiçekleri, katırtırnakları, mor çiçekler, ışıklı çiçekler, turuncu çiçekler, Osmanlı gülleri, yeşil çiçekler, mavi çiçekler, yaban gülleri, öten kuşlar, cikiliyen gece böcekleri, kaplumbağalar, yunuslar, gümüş balığı, hanımeli, sığırcıklar, kargalar, atmaca, sütleğen, kırlangıç balığı, mezgit, kalkan, mersin, barbunya, dülger, sinagrit balıklarının var olduğu bir doğadır okuduklarımızdan çıkardıklarımız (Kemal, 2000g: 100, 103, 185, 190). Yazar, Salih'in çocuklarla kavga ettiği bir günde, kıyıya ağzının kanını deniz suyuyla yıkamaya gittiğinde denizdeki kirliliği anlatır: “Dalgalar kıyıya petrol artıklarını atmışlar, bütün kıyı artıklardan çamura kesmişti. Dalgalar,

küçük küçük, saçma kadar milyonlarca kabarcık getiriyordu Karadenizin ortalarından. Salihin ayakları elleri kapkara yanmış yağ içinde kalmıştı..." (Kemal, 2000g: 331). Romanın sonuna doğru irrasyonel tepkiler sergileyen Dilber'in, torunu Salih'in martısını öldürmesi, dünyayı ekolojik yıkıma sürükleyen insanın bir başka eli olur...

Yaşar Kemal, topluma, doğaya ve insana zarar vereni yani kötü olanı unutturmaz. Romanlarını felaketlere açarken, onları okuyucunun belleğinde imgelere dönüştürür. Çağları aşan bir telaşla bu imgeleri insanın, doğanın ve yaşayan canlıların bir değer olduğu etrafında romanlarının felsefi boyutunda yapılandırır. Başka bir açıdan baktığımız zaman Yaşar Kemal'in romanlarının incelenmesinde, ekososyolojik yönle birlikte ilerleyen bir ekoeleştirici okumasından bir sonuca gitmek de mümkündür. Yaşar Kemal'in roman dünyasında, çevre sorunlarına karşı edebiyat aracılığıyla insanların hassasiyetlerine yönelerek doğa bilinci oluşturmayı amaçlayan bu yaklaşımlar destek görür. Ekoeleştirici bir edebi metinde eşitlik ilkesine dayanarak doğada bulunan bütün canlıları insan merkezli olmaksızın özne yerine koyar ve bakış açısını da bu görüşten hareketle oluşturur. Her yazarın ait olduğu coğrafyaya ilişkin gözlem ve duygularını, metinlerde geçen doğaya karşı bakış açılarını ayrı bir başlık altında inceleyen ekoeleştirici ulusal bilinç oluşturma açısından önemlidir. Aynı zamanda da çevre sorunlarını ekoloji biliminin perspektifinden çıkararak kültür ve edebiyat yardımıyla uluslararası platforma taşır (Alpay, 2018: 156).

Sonuç

Sosyal teoride daha çok modern toplumsal yaşamı altyapı ve üstyapı arasındaki etkileşimin mantığına göre değerlendiren ve bütünsel bir okuma yapabilen Marxüst bakış açısında, modernitenin merkezi kabul açıllarının doğayı araçsal anlamda, insanların amaçlarını gerçekleştirmenin bir enstrümanı olarak aldığıını belirtmek yaygındır. Doğanın toplumsallaştırılmasının olası risklerini de buna eklemek gerekir (Giddens, 2014: 210). Yaşar Kemal'in romanlarının, merkez diye kullanacağımız modernitenin yansımalarını ilk elden yaşayan yerler dışında; çevrede yaşayan yani kasabaların bile uzağındaki insanları işlediğini söyleyebiliriz. Modernitenin bürokratik yüzü konumundaki kaymakamlık, karakol ve bağlı kuruluşların köylülerdeki etkisi ne acı ki köylünün yanında yer almayan, adaletsizlikle ve şiddetle örülü bir ilişkiler karmaşasında karşımıza çıkar. Örneğin köy yerindeki ağa, muhtar ve karakol çavuşu birlikteliği köylü için başa çıkılmaz bir korku ve eziyet nesnesi haline gelebilmektedir. Ayrıca savaşlar da sonuçları üzerinde değerlendirildiğinde, merkezi otoriteyi

algılayış açısından olumlu izlenim bırakmaz. Kadınların ve çocukların bundan daha çok etkilendiği düşünülecek olursa, bunun çok acı sonuçlarının bir değerlendirmesini yapmak mümkündür. Ekonomiyi yürütenler içinde gidenlerin dönmediği savaşıardan dolayı yalnızca bir şekilde otoritesini ağalar, muhtar, kaymakam ve jandarma üzerinde değerlendirebildikleri merkez onlar için güvenmedikleri bir alan açmıştır. Ağaların toprakları ele geçirmek uğruna verdikleri akıl almaz kavgada köylülerin başına gelenlerde yalnız kalmaları bu güvensizliği artık hep şüpheli hale getirmekten öteye geçmemiştir. Maddi koşulların kavgası ve sosyal yansımaları bu dinamikte giderken bunun acımasızca yansıdığı dış çevre olarak nitelendireceğimiz ekolojinin geldiği eleştirilebilir yanı da analiz etmek gerekir. Yukarıda romanlardan örneklediğimiz ekolojik zenginlik, işte vurgu yaptığımız bu sosyal dinamikte bir yok oluşu yaşamıştır. Ekososyolojik bağlamdan hareket ederek yazarın İstanbul'u anlattığı romanlarında da bunu belirgin yönleriyle okuruz. Bu nedenle Yaşar Kemal, yapıtlarına hayat verdiği dönem içerisinde olmak üzere, sosyal bilim aktörlerinin ifade edemediği gerçeklikleri dile getirmiştir. Kuşkusuz sanatta yaratma ağırlık taşıyan bir aktür. Sanat yapıtı sanatçının ona bireysel bir damga vurmaya kazandığı yerde başlar; bu durum her sanat yapıtında böyledir. Dahası sanat, bilim ve felsefenin karşıtı değil, onların tamamlayıcısıdır. Bilim ve felsefenin başaramadığı, başarmaya olanak bulamadığı şeyleri başarır ve bunu da o şekilde yapar ki biz hem adaletin hem de sevginin neliğini, özünü görebiliriz (Mengüşoğlu, 2017: 267, 274). Biliyoruz ki, ironik olmakla birlikte roman yazarı karşısında hepimiz imparatorun karşısındaki köleler gibiyizdir: Tek bir kelimeyle bizi azat edebilir. Onun sayesinde eski toplumsal konumumuzdan sıyrılıp generalin, dokumacının, şarkıcının, taşra soylusunun konumunu, köy hayatını, kumarı, avı, nefreti, aşkı, ordugâh hayatını tanırız. Onun sayesinde Napoleon, Savonarola, bir köylü, daha da önemlisi -asla tanışmayabileceğimiz bir hayatı yaşayarak- kendimiz oluruz... Talihsizliğimizin ya da talihimizin baskısından bir anlığına kurtuluruz; onunla ve başkalarının talihiyle oynarız... (Proust, 2018: 19).

Yaşar Kemal romanlarında bitki çeşitlerini, ağaçları ve hayvanları aktarırken, roman karakterleri yoluyla okuyucuyu da işin içine katarak önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bir çiçeğin, bir kuşun, bir yaban hayvanının doğadaki temsilini yakından tanıma olanağına kavuşmak okuyucuya yazarın bir armağanıdır. Çukurova ve İstanbul'u görmeden, oraları yaşamak, sosyal sorunlara eğilmek, dağda soyu tükenen bir kartalın, denizde katledilen bir yunusun yok oluş gerekçelerini insanda görebilmek adına okuyucunun kendisi için de yüzleşmesine ve duyarlılık kazanmasına fırsat tanır.

Özetle Yaşar Kemal, romanlarının genelinde ataerkil değerlerin çözümlüşünü, mucizelere duyulan ve elbette boşa çıkmaya yazgılı inancı, hükmedenlerin siyasal çıkar ve hesaplarını, tarımda makineleşme üzerinden umutsuzluk ve umut arasında deneyimlenen değişimin kaçınılmazlığını, hızlı modernleşmeyle at başı giden ulus devletle dünya sistemi arasındaki sıkışmışlığı anlatı uzamı içinde kurgularken, daha açık şekilde görebilmemiz ve daha tam olarak insan olabilmemiz için fiili olarak algılamalarımızı ve imgelemelerimizi disipline etmeye çalışır (Sadak, 2017: 34). Sonuçta, roman toplumsal yaşamın kendisiyle doğrudan etkileşim halinde bulunan bir edebiyat türüdür. Ama elbette roman toplumu ya da tarihsel süreçleri olduğu gibi aktaran belgesel bir metin değildir (Sarıkoca, 2016: 13). Şu da var ki, yazdığı romanlarıyla toplumsal yaşamın kendisini verirken, Yaşar Kemal, Anadolu halklarının yaşadığı trajedileri ve travmaları yazdı. Türkiye edebiyatının belleği olarak, o, Türkiye romanını özgürleştiren, Homeros soyundan gelen Anadolu bir ozandır. Dahası insanlığımızı yok etme tehdidinde bulunan metalaşmış kültür değerlerine, davranışlarına ve doğayı sömürenlere karşı duran bir başkaldırandır, çok gerekli bir başkaldırın (Tharaud, 2017: 451, 453, Şeker, 2014: 203).

Açıkçası Yaşar Kemal sanatsal özgünlüğüyle, yalnızca okuyucular için değil eleştirmenlere ve çevreci eleştirinin odaklandığı konulara ilgi duyanlara da ekososyolojik bir sosyal analiz yapmaları için olanak sağlar. Çünkü kendisi, romanlarını kurguladığı coğrafyanın maddi ve manevi koşullarını en ince ayrıntısına kadar araştırmış ve ekonomik dönüşümün toplumla ve doğayla birlikte giden bütünsel sürecini yetkin bir gözle değerlendirip, insan felsefesinin gelişimine sunmuştur.

Kaynakça

Alpay, İmge (2018). “Yaşar Kemal Höyükteki Nar Ağacı ile Cengiz Aytmatov Beyaz Gemi Üzerine Bir Ekoleştiri Denemesi”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s. 147-157.

Bauman, Zygmunt (2018). *İskarta Hayatlar/Modernite ve Safraları*. (Osman Yener, çev.), İstanbul: Can Yayınları.

Boratav, Naili Pertev (2017). *Folklor ve Edebiyat 1*. Ankara: Bilgesu Yayınları.

Budan, Yılmaz Cem (2017). “Çevreci Eleştiri Bağlamında Yaşar Kemal’in Kuşlar da Gitti Romanı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s. 3-20.

Ergin, Meliz, Dolcerocca, Nergis Özen (2016). "Edebiyata Ekoeleştiril Yaklaşımlar: Ekoşir ve Elif Sofya", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 36, s. 297-314.

Fischer, Ernst (1993). *Sanatın Gerekliliği*. (Cevat Çapan, çev.), Ankara: 7.baskı, Verso Yayınları.

Giddens, Anthony (2014). *Modernite ve Bireysel-Kimlik/Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. (Ümit Tatlıcan, çev.), İstanbul: 2.baskı, Say Yayınları.

Kemal, Yaşar (1998a). *Yağmuncuk Kuşu/Kimsecik 1*. İstanbul: 3.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (1998b). *Deniz Küstü*. İstanbul: 3.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (1999a). *Kale Kapısı/Kimsecik 2*. İstanbul: 3.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (1999b). *Kanın Sesi/Kimsecik 3*. İstanbul: 3.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (2000a). *İnce Memed 1*. İstanbul: 8.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (2000b). *İnce Memed 2*. İstanbul: 6.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (2000c). *İnce Memed 3*. İstanbul: 6.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (2000d). *İnce Memed 4*. İstanbul: 6.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (2000e). *Ağrıdağı Efsanesi*. İstanbul: 8.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (2000f). *Kuşlar da Gitti*. İstanbul: 5.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (2000g). *Al Gözüm Seyreyle Salih*. İstanbul: 4.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (2000ğ). *Ortadirek, Dağın Öte Yüzü 1*. İstanbul: 5.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (2000h). *Yer Demir Gök Bakır, Dağın Öte Yüzü 2*, İstanbul: 7.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (2000i). *Ölmez Otu, Dağın Öte Yüzü 3*. İstanbul: 5.baskı, Adam Yayınları.

Kemal, Yaşar (2001a). *Yılanı Öldürseler*. İstanbul: 8.baskı, Adam Yayıncılık.

Kemal, Yaşar (2001b). *Üç Anadolu Efsanesi*. İstanbul: 8.baskı, Adam Yayıncılık.

Kemal, Yaşar (2001c). *Binboğalar Efsanesi*. İstanbul: 5.baskı, Adam Yayınları.

Nichanian, Marc (2011). *Edebiyat ve Felaket*. (Ayşegül Sönmezay, çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Mengüşoğlu, Takiyettin (2017). *Felsefeye Giriş*. (Uluğ Nutku, yay.haz.), Ankara: 3. Baskı, Doğu Batı Yayınları.

Öztürk, Orhan, M. (2016). *Özerk Benlik, Kul Benlik*. İstanbul: 3.baskı, Okuyan Us Yayınları.

Pazarkaya, Yüksel (2017). *Sana Son Umudumu Söyleyeceğim/Yaşar Kemal Konuşuyor*. İstanbul: Sözcükler Yayınları.

Proust, Marcel (2018). *Edebiyat ve Sanat Yazıları*. (Roza Hakmen, çev.), İstanbul: 2.baskı, Yapı Kredi Yayınları.

Sadak, Yalçın (2017). *Yaşar Kemal ya da Dionysos'un Dönüşü*. İstanbul: Öteki Yayınevi.

Sarıkoca, Erem (2016). *Tarihi Güncellemek/Edebiyat Sosyolojisi Açısından Roman*. Erzurum: Fenomen Yayınları.

Şeker, Aziz. (2014). *Homerostan Binboğalara Yaşar Kemal*. Ankara: Sabev Yayınları.

Şeker, Aziz (2019). *Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın -Karşılaştırmalı Bir İnceleme-*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tharaud, Charles B. (2017). *Çukurova Yaşar Kemal Edebiyatının Temelleri*. (Tahsin Çulhaoğlu, çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Toska, Sezgin (2013). "Çevre ve Ekoloji Kavramlarının Ekoeleştirel ve Kapitalist Söylem Bağlamında Eleştirilmesi", *HUMANITES/Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt, 1 Sayı 2, s. 219-233.